

I. A JOGOS VÉDELEM ÁLTALÁNOS SZABÁLYAI – KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A SZÜKSÉGESSÉGRE ÉS AZ ARÁNYOSSÁGRA¹

MÉSZÁROS ÁDÁM

- I.1. Szabályozástörténet
- I.1.1. Jogtalan támadás
- I.1.2. A kitérés kötelezettség és annak eltörlése
- I.1.3. A szükségesség és az arányosság
- I.1.4. Az arányosság túllépése
- I.2. A hatályos szabályozás bemutatása
- I.3. A hatályos szabályozás elemzése és értékelése
- I.3.1. A védekezés szükségessége és arányossága
- I.3.2. Az arányosság túllépése
- I.3.3. A jogos védelem korlátai
- I.4. De lege ferenda javaslatok
- I.4.1. A jogtalan támadás
- I.4.2. Az arányosság követelményének visszaállítása
- I.4.3. Az arányosság túllépése
- I.4.4. A jogos védelem korlátai
- I.5. Felhasznált irodalom

I.1. SZABÁLYOZÁSTÖRTÉNET

A jogos védelem törvényi szabályai az elmúlt majd negyven éven keresztül szinte érintetlenek voltak, áttörő változást a *2009. évi LXXX. törvény* hozott. Ez kivételt nem tűrően fektette le a szembeszállási jogot (pontosabban törölte el a kitérés kötelezettséget immár általános jelleggel)², megszüntette a felismerési képességet korlátozó túllépésre vonatkozó külön szabályozást³, illetve szabályozta a megelőző jogos védelmet.⁴

¹ A tanulmány alapjául szolgáló kutatási beszámoló időközben könyv formájában megjelent: MÉSZÁROS (2015)

² Vö. I.1.2. fejezet.

³ Vö. I.1.4. fejezet.

⁴ Vö. III. fejezet.

I.1.1. JOGTALAN TÁMADÁS

a) A jogos védelem alapja változatlanul a *támadás*, ami az elterjedt nézet szerint kizárólag aktív (emberi) magatartás lehet⁵, de idetartozik az is, ha a támadó állattal valószínűleg azt. Ez ugyanis a jogos védelem szempontjából emberi cselekmény lesz.

A valóságban a tipikus az *aktív* támadó magatartás, azonban nem volna helyes elvitatni annak lehetőségét, hogy a támadás *mulasztásban* nyilvánuljon meg, és ezáltal jogos védelmi helyzetet alapozzon meg.⁶ A mulasztás a büntetőjogban nem azonos pusztán a passzív magatartással, a nemtevéssel. A mulasztás fogalmához hozzátartozik a cselekvési lehetőség és képesség, illetve a cselekvési kötelesség is. Büntetőjogi értelemben mulasztásról csak akkor beszélünk, ha az elkövető e három feltétel fennállása esetén nem cselekszik. Csak az ennek megfelelő magatartás alapozhat meg mulasztásos támadást a jogos védelem körében is, azzal kiegészítve, hogy az ún. nyitott törvényi tényállásos bűncselekmények esetében az elkövetőt egyben valamilyen speciális jogi kötelezettségnek (például a szülő gondviselési kötelezettsége a gyermeke vonatkozásában) kell terhelnie az eredmény elhárítása érdekében. Erre szolgálhat például, ha az édesanya nem táplálja a gyermekét, akinek ezáltal az élete vagy a testi épsége veszélybe kerül. Ilyen esetben egy kívülálló harmadik személy az anyával szemben fellépve is megszüntetheti ezt a helyzetet.

Megalapozhatja a jogos védelmet a jogellenes állapot létrehozó, megelőző aktív magatartást követő pusztán passzivitás is. Ez tipikusan a személyi szabadság megsértése (Btk. 194. §), vagy az azt magában foglaló emberrablás (Btk. 190. §) esetén fordulhat elő. Ennek létjogosultságát a Legfelsőbb Bíróság már korábban is elismerte, midőn felmentette azt a két orosz állampolgár vádlottat, akit üzleti megbeszélésre hívott egy lakásba öt orosz „üzletember”, ahol a két vádlottat durván bántalmazták, összebilincseltek, megöléssel fenyegették, egyiküknek heroininjekciót adtak be, és azzal fenyegették, hogy mindezt addig folytatják, amíg nagy összegű pénzt nem kapnak tőlük. A két vádlottat három napig tartották így fogva, mikor az öttagú társaságból négyen eltávoztak a lakásból, így csak egy személy őrizte őket, aki kiengedte a két vádlottat az illemlhelyre. Itt az egyiküknek sikerült a bilincset meglazítania és levennie, majd a szobában televíziót néző fogvatartóra támadtak, amikor a dulakodás közben az egyik vádlott egy 12 cm pengehosszúságú kést ragadva háromszor hátba szúrta a sértettet, aki ennek következtében életét veszítette. Ezt követően sikerült elmenekülniük a lakásból.⁷ Az ilyen és hasonló esetekben (ezek azok a bűncselekmények, amelyek esetén a befejezetti szaktól megkülönböztethető a bevezetési szak) valószínűleg intézett támadásról (annak a fenntartásáról) van szó, tekintve hogy a jogi tárgy elleni támadás már megvalósult, azonban még nem ért véget.⁸

⁵ A Legfelsőbb Bíróság döntése értelmében maga a támadás fogalmilag tevést jelent (BH 2011. 54.), pontosabban célzott, egyszemélyes (nem kölcsönös), tevéleges, fizikai ütközést kezdő magatartást (EBH 2011. 2393.).

⁶ Ezzel szemben nem egyedi az az álláspont, amely szerint a mulasztás végszükséghelyzetet alapozhat csupán meg. Lásd ТОКАИ (1984) 249. o.; FÖLDVÁRI (2006) 135. o.

⁷ BH 1997. 512.

⁸ A fenti esetben a támadás nyilvánvalóan megkezdődött, a bűncselekmény ezzel be is fejeződött, de a jogtalan támadás még tart.

b) A támadás a törvény szerint *intézett* vagy *közvetlenül fenyegető* lehet. A *közvetlenül fenyegetettség* az azonnali bekövetkezés reális lehetőségét hordozza magában. Nem áll fenn azonban jogos védelmi helyzet, ha a sértett (támadó) fenyegető kijelentése nem azonnali (közvetlen), hanem egy esetleges és későbbi bántalmazást helyez kilátásba.⁹ Úgyszintén az általános fenyegetettség érzése, a jogtalan támadás bekövetkezhetőségének távoli veszélye nem alapozhat meg jogos védelmi helyzetet.¹⁰ A jogos védelmi helyzet mindazonáltal mindaddig fennáll, amíg a megtámadott okkal tarthat a támadás megkezdésétől, vagy annak folytatásától. A közvetlen fenyegetettség korlátja az időbeli túllépés.

A jogos védelmi helyzet addig tart, amíg a jogtalan támadás, vagy a támadás folytatásának, felújításának közvetlen veszélye.¹¹ Ez magában foglalja azt is, hogy megszűnik a védekezés jogossága, ha a támadó kétséget kizáróan felismerhetően felhagy a további támadás szándékával. Amennyiben viszont a jogtalan támadás megismétlődése fenyeget, a jogos védelmi helyzet fennáll. E helyütt kell azt megemlíteni, hogy vannak olyan bűncselekmények, amelyek az elkövetési magatartás kifejtésével befejezetté válnak ugyan, azonban ezt követően is fennmarad a jogtárgysértés, a jogellenes állapot. Erre példa a személyi szabadság megsértése: ha valakit például bezárnak, ebben a pillanatban befejezetté válik a bűncselekmény, azonban a jogtárgysértés addig marad fenn, amíg ez a jogellenes állapot meg nem szűnik. Ennek azért van jelentősége, mert az ilyen esetben a jogtalan támadás addig tart, amíg a jogi tárgy sértése fennáll, így jogos védelem ennek megszűnéséig kifejtethető.

Amennyiben a jogos védelmi helyzet már nem áll fenn (időbeli túllépés), a további „védekezés” immár támadásba áthajló magatartás (megtorlás) lesz.¹² De ha ennek indoka a korábbi jogtalan támadás miatti erősen felindult állapot, amely a belső egyensúly megbomlását és a tudat elhomályosulását idézi elő, az ennek során kifejtett ölési cselekmény az emberölés enyhébb megítélésű esete, az erős felindulásban elkövetett emberölés szerint minősülhet.¹³ Megjegyezendő, hogy a testi sértés esetén nincs olyan privilegizált tényállás, ami hasonló „kedvezményt” jelentene az időbeli túllépő részére.

c) A *jogtalanság* kapcsán annyi mindenképpen és aggály nélkül leszögezhető, hogy a támadás jogtalansága a cselekmény objektív jellegére utaló sajátosság.¹⁴ Ebből következően a gyermekkorú vagy elmebeteg személy támadása is megalapozza a jogos védelmi helyzetet.

Kérdésként az merül fel, hogy a jogos védelem fogalmában említett jogtalanság a jogellenesség milyen értelmezésével azonosítható. Az kétségtelen, hogy a bűncselekménynek minősülő cselekményben megnyilvánuló támadás megalapozza a büntetőjogi jogos védelmet. Nem elszigetelt azonban az a nézet, amely szerint azok a szabálysértések, amelyeknek a tényállását a Btk. határozza meg, és a cselekmény minősülése

⁹ BH 1998. 63.

¹⁰ EBH 2011. 2393.

¹¹ BH 2006. 239.

¹² BH 2012. 140.

¹³ BH 2001. 310.

¹⁴ FÖLDVÁRI (2006) 136. o.

adott esetben bizonyos értékhatárhoz kötött, megalapozzák a büntetőjogi értelemben vett jogos védelem fennállását¹⁵, míg a többi szabálysértés esetén a szabálysértési törvény szerinti jogos védelem jöhet csupán szóba.¹⁶ Sőt, olyan vélemény is van, amely a büntetőjogi jogos védelem szempontjából jogtalan támadásnak tekinti azt, ha a tulajdonos a jogszerű birtokostól megpróbálja titokban visszavenni a saját dolgát.¹⁷

Érdemes ennek kapcsán megemlíteni a Legfelsőbb Bíróság egy határozatát, amelynek rendelkező része szerint a birtokvédelem körében alkalmazott önhatalom is megalapozhatja a jogos védelem megállapíthatóságát. A határozat indokolásából kitűnően a sértett valójában a magánlaksértés szabálysértését kísérelte meg elkövetni azzal, hogy a szoba felett rendelkezni jogosult terhelt tilalmát nem vette figyelembe, és megpróbált oda bemenni. A jogi konklúzió pedig – a rendelkező résszel szöges ellentétben¹⁸ – az, hogy az 1959. évi Ptk. alapján a birtokos a birtoka ellen irányuló támadást – a birtok megvédéséhez szükséges mértékben – önhatalommal is elháríthatja; ebből következően *akkor is fel kellett volna menteni a terheltet, ha a sértett cselekményével nem kísérelt volna meg szabálysértést elkövetni, és így a terhelt nem került volna jogos védelmi helyzetbe*, mégpedig a cselekmény jogellenességének hiányában.¹⁹

Egy másik döntés – immár rendelkező része – azt az álláspontot rögzíti, hogy nem jogos védelem, hanem – mert a cselekmény nem jogellenes²⁰ – bűncselekmény hiányában van helye a terhelt felmentésének, ha a sértettel szemben az elvesztett birtoka visszaszerzése érdekében önhatalommal lép fel, és ezzel a birtoksérelemmel arányos erőszakos magatartásával a birtoka visszaszerzését követően nyomban felhagy.²¹

Ez a nézet azonban – legalábbis dogmatikai szempontból – nem feltétlenül aggálymentes. Egyrésztől a büntetőjog hatálya alá alapvetően a büntetőjog-ellenes cselekmények és azok megítélése tartozik, legyen szó akár támadásról, akár védekezés-

¹⁵ BH 1996. 70.

¹⁶ BELOVICS (2009) 86–88. o.

¹⁷ TOKAJI (1984) 251. o.; NAGY (2010) 142. o.

¹⁸ Ezt figyelmen kívül hagyva méltatja a döntést ALFÖLDI (2011) 37–38. o.

¹⁹ EBH 2007. 1584. A döntéssel kapcsolatban lásd még ÚJVÁRI (2010). Itt a szerző állást foglal a jogtalanság kérdésében is, azonban nem teljesen következetesen. Abból indul ki, hogy a jogos önhatalom gyakorlását lehetővé tevő magatartás nem feltétlenül alapoz meg jogos védelmi helyzetet; ez csak akkor lehetséges, ha a jogszabályba ütköző magatartás egyúttal büntetőjogi értelemben büntetendő is. Ezt követően több helyen leszögezi, hogy a jogtalanság (jogellenesség) büntetőjogi értelemben vett jogtalanságot (jogellenességet) jelent, tehát a támadó magatartás diszpozíciószerű, megfelel valamely különös részi törvényi tényállásban megfogalmazott elkövetési magatartásnak; a jogos védelmi helyzetet megalapozó magatartás kizárólag büntetendő cselekmény lehet, azaz jogtárgyat sértő vagy veszélyeztető, különös részi törvényi tényállást kimerítő cselekvés. Majd arra utal, hogy ha az egyébként diszpozíciószerű (tényállásszerű) támadás csak az eset körülményeire figyelemmel minősül szabálysértésnek, a cselekmény jogos védelmi helyzetet keletkeztet; elvi megerősítésre szorul tehát, hogy jogos védelmi helyzetet csak a büntetőjogi értelemben vett jogellenes (büntetendő) magatartás eredményezhet. A problémát Újvárinál a büntetőjog-ellenesség meghatározásának hiánya jelenti. Büntetőjogi értelemben a büntetőjog-ellenes magatartás lesz „jogtalan”. A büntetőjogi értelemben vett jogellenességnek pedig nemcsak a büntető-törvény általi büntetni rendeltség az eleme, hanem a büntetőjogi szankcióval való fenyegetettség is. Ez viszont kizárja a bár tényállásszerű, de valamely körülmény folytán szabálysértésnek minősülő cselekmény büntetőjog-elleneskénti kezelését.

²⁰ Érdemes megjegyezni, hogy a bíróság itt (és az indokolásban is) jogellenesség hiányáról és ezáltal bűncselekmény hiányáról szól, holott a jogellenesség a bűncselekménynek nem törvényi fogalmi eleme.

²¹ BH 2012. 1.

ról. A büntetőjog-ellenesség a formális jogellenesség szintjén akkor valósul meg, ha a tényállászerű cselekmény büntetőjogi normába ütközik, és büntetőjogi szankcióval fenyegetett.²² Ebből következően nem minden jogtalan magatartás (támadás) alapoz meg büntetőjog-ellenességet, hanem csupán annak a jogágnak a szempontjából lehet jogellenesnek tekinteni, amelyet a támadás sért.²³

Másrésről abból kiindulva, hogy a szabálysértések között ritka az olyan, amelylyel egy szabálysértésben megnyilvánuló támadást el lehet háritani, el lehet jutni oda, hogy a bűncselekményi szintet elérő védekezés szükséges lehet. Elvi aggályt vet fel azonban, hogy egy pusztán szabálysértési cselekmény elhárítása egy egyébként bűncselekménynek minősülő cselekménnyel nem sérti-e az arányosság követelményét.

I.1.2. A KITÉRÉSI KÖTELEZETTSÉG ÉS ANNAK ELTÖRLÉSE

A Legfelsőbb Bíróság 15. számú irányelve azt tartalmazta, hogy jogtalan támadás esetén a megtámadott általában nem köteles meneküléssel kitérni a támadás elől, előírta azonban, hogy kivételesen a büntetőjogilag közömbös elhárítási mód választásának a kötelezettsége terheli. Az irányelv szerint büntetőjogilag közömbös elhárítási mód terhelte a hozzátartozót a felmenője, testvére vagy házastársa részéről ellene intézett, illetőleg fenyegető támadás esetén, illetve bárkit a súlyosabb fokban kóros elmeállapotú, láthatóan tudatzavarban lévő személyek támadása esetén.²⁴ Az ítélkezési gyakorlat később az önhibájából eredő ittas támadóval szembeni kitérési kötelezettséget nem követelte meg.²⁵

A kitérési kötelezettség Legfelsőbb Bíróság általi megkövetelése a szakirodalom szerint alkotmányossági aggályokkal volt terhes. *Ujvári Ákos* arra mutatott rá, hogy a kitérési vagy menekülési kötelezettség alkotmányellenes azért, mert egy a büntetőjogi felelősségre vonást kizáró körülmény (jogos védelem) hatókörét törvényi felhatalmazás nélkül a Legfelsőbb Bíróság 15. számú irányelve leszűkíti, ezáltal büntetőjogi felelősséget alapít olyan helyzetekre is, amelyeket a jogalkotó a felelősséget kizáró normaszöveg megalkotásakor kivett a kriminalizáció alól.²⁶

Belovics Ervin – annak törvénytörő voltára tekintettel – szintén felhívta a figyelmet az említett irányelven alapuló ítélkezési gyakorlat helytelenségére, mivel a jogos védelem törvényi szabálya semmilyen formában nem említi a kitérési kötelezettséget.²⁷ A már említett érveket azzal egészítette ki, hogy az irányelv a támadó sze-

²² MÉSZÁROS (2008) 44. o.; illetve NAGY (2010) 130. o.

²³ A Legfelsőbb Bíróság egy határozata szerint büntetőjogi értelemben jogtalan minden olyan támadás, ami tárgyilag valamely büntetőtörvényi tényállás keretei közé illeszkedik (BH 2011. 54.).

²⁴ 15. sz. irányelv III. 2. pont. In: BERKES (1996) 20. o. Megemlítendő, hogy találni példát a kitérési kötelezettség „kiterjesztésére”, így az ügyben eljáró elsőfokú bíróság a szomszédok között létrejött konfliktus értékelésénél azt az álláspontot fejtette ki, hogy a terhelt terhére azért nem állapítható meg jogos védelem, mert az ellene irányuló jogtalan támadást kivédhette volna azzal, hogy visszahúzódik a lakásába és értesíti a rendőröket, ezzel szemben viszont dulakodásba kezdett, aminek során két sértettnek súlyos testi sérülést okozott (BH 2004. 44.).

²⁵ BH 2003. 140.; BH 1998. 158.

²⁶ UJVÁRI (2009) 9. és 231. o.

²⁷ BELOVICS (2009) 103. o.

mélyére tekintettel konstituál büntetőjogi felelősséget, azaz jogszabályi háttér nélkül tesz különbséget megtámadott és megtámadott között, ennek következtében az ugyanolyan jellegű jogellenes magatartás az egyik esetben megalapozza a jogszerű védekezést, a másik esetben ellenben nem.²⁸ Végkövetkeztetése szintén az, hogy az irányelven alapuló jogalkalmazói gyakorlat összeegyeztethetetlen a jogbiztonság alkotmányos elvével.²⁹

A 2009. évi LXXX. törvény egyértelművé tette, hogy a jogtalan támadóval minden esetben szembe lehet szállni. A jogalkotó törvényben írta elő, hogy a megtámadott nem köteles kitérni a jogtalan támadás elől. Ennek indoka azonban egészen más volt, mint az előbbieken említett alkotmányossági aggály. A törvény indokolása ugyanis kizárólag a megváltozott társadalmi viszonyokra, a családon belüli erőszak megváltozott megítélésére utal.³⁰

I.1.3. A SZÜKSÉGESSÉG ÉS AZ ARÁNYOSSÁG

A jogos védelem kapcsán talán a legélénkebb vitáknak teret adó kérdés – már az 1978. évi Btk. szabályozása kapcsán is – a szükségesség és az arányosság mibenlétével, ezek egymáshoz való viszonyával volt kapcsolatos.

Korábban *Tokaji Géza* a szükségességet a szembeszállási jogon belüli kettős korlátként értelmezte, amely magában foglalja a legenyhébb elhárítási mód követelményét (amennyiben nyilvánvaló, hogy többféle, egyaránt teljes biztonságot nyújtó elhárítási mód is rendelkezésre áll), és bizonyos mérvű arányosságot.³¹ Tokaji szerint nem szükséges az, ami nem felel meg a bizonyos mérvű arányosságnak.³² Ez a felfogás jelent meg több, a Legfelsőbb Bíróság által közzétett eseti döntésben, így például a BH 1996. 508. szerint a szükségesség fogalmilag magában foglalja azt, hogy az elhárító tevékenység nem idézhet elő aránytalanul súlyosabb sérelmet, mint amelyet a jogtalan támadás okozott volna.³³

Ezzel szemben a védekezést *Békés Imre* akkor tekintette szükségesnek, ha a támadás jellege és intenzitása ezt indokolja.³⁴ Véleménye szerint a szükségesség fennállása esetén kell azt vizsgálni, hogy a védekezés mértéke arányban állt-e a támadó cselekménnyel.³⁵ Ez a felfogás szintén megjelent a Legfelsőbb Bíróság döntéseiben, így a BH 1996. 405. szám alatt közzétett eseti döntésben is, amelyben a Legfelsőbb Bíróság előbb arra mutatott rá, hogy a jogtalan támadás elhárításához a kés igénybevétele szükséges volt, majd ezt követően foglalkozott az arányosság kérdésével.³⁶

²⁸ Uo. 105. és 206. o.

²⁹ Uo. 105. o.

³⁰ A 2009. évi LXXX. törvény 4. §-ához fűzött részletes indokolás 2. pontja.

³¹ Uo. 255. o.

³² Uo. 256. o.

³³ A BH 2003. 394. sz. alatt közzétett döntés szintén úgy értelmezi a szükségességet, mint ami magában foglalja az arányosságot.

³⁴ BÉKÉS – FÖLDVÁRI – GÁSPÁR – TOKAJI (1980) 176–177. o.

³⁵ Uo. 177. o.

³⁶ Szintén külön vizsgálja a szükségesség és az arányosság követelményét a BH 2007. 178.; a BH 2004. 92.; és a BH 2004. 91. sz. alatt közzétett döntés.

Az *arányosság* megítélését tekintve ekkoriban még az volt az alapvető követelmény, hogy a jogos védelmi helyzetben okozott sérelemnek arányosnak kell lennie azzal a sérelemmel, amelyet a jogtalan támadás okozott volna, ha nem hátrítják el; ez az arányosság azonban nem követelte meg a kisebb sérelem okozását, hanem megengedte, hogy a védekező magatartás ne okozzon aránytalanul nagyobb sérelmet, mint amelynek az elhárítására törekedett.³⁷

Az arányosság megítélése során – a *bírói gyakorlatot* is figyelembe véve – a következőket lehet megállapítani.

Ekkoriban a Legfelsőbb Bíróság egy döntésében kimondta a jogos védelem fennállását, majd ezt követően azt, hogy az nem alkalmazható, mivel a védekezés olyan mértékben aránytalan volt.³⁸ Hasonlóan az ítélőtábla megállapította, hogy a terhelt jogos védelmi helyzetben volt, amelyet jogosan elháríthatott, amikor azonban a löfegyverét szabálytalanul használva kioltotta a sértett életét, megsértette az arányosság követelményét, ezért javára a jogos védelem nem állapítható meg.³⁹

Mindkét döntéssel szemben felhozható, hogy a védekezés szükséges volt, hiszen jogos védelmi helyzet állott fenn (ezt egyik döntés sem vitatta). Mivel a védekezés aránytalan volt, mégsem lehetett felmenteni a terheltet jogos védelem címén. Az arányosság azonban nem volt fogalmi eleme a jogos védelemnek, így adódik a kérdés: mi alapján? Kétségtelen, hogy mindkét döntés igazságos, azonban egyik sem törvényes: a büntetőjogi felelősségnek egy a törvényben nem megkövetelt kategória hiányán alapuló megállapítása nem áll összhangban a nullum crimen sine lege elvével, még akkor sem, ha egyébként igazságos eredményre vezet.

a) Ha élet elleni támadásról van szó, az arányosság kérdése az általános felfogás szerint fel sem merülhetett.⁴⁰ Ez azt jelenti, hogy a védekezés eljuthat a támadó életének kioltásáig. Ami e helyütt megemlítendő, az az, hogy ebben az esetben voltaképp nem ölési jogról vagy annak állam általi átengedéséről, és nem a „halálbüntetés átengedéséről”⁴¹ van szó (ez utóbbinak a felvetése már csak azért is abszurd, mert a jogos védelem körében kifejtett cselekmény nem lehet megtorlás!). Valójában védekezési jogról van szó: az állam a védekezés jogát adja át a polgárnak abban az esetben, ha maga a védekezésről nem képes gondoskodni. Mivel pedig senki sem köteles az életét veszni hagyni, ha van módja menteni azt, ez a védekezési jog adott esetben elmehet odáig, ami a támadó életének kioltásához vezet.

b) A *testi épség elleni* támadással arányos védekezés tekintetében a bírói gyakorlat korábban ingadozott. A testi épség elleni támadás elhárítását életveszélyt okozó testi sértéssel néha túllépésnek⁴², néha arányosnak⁴³ ítélte. Az 1978. évi Btk. gyakorlatának utóbbi időszakát tekintve azonban az állapítható meg, hogy a testi épség elleni támadás alapvetően elhárítható a testi sértés bármely alap- vagy minősített eseté-

³⁷ BH 2003. 394.; BH 1993. 534.

³⁸ BH 1998. 464.

³⁹ BH 2005. 1.

⁴⁰ BH 1992. 566.

⁴¹ Sólyom László párhuzamos véleménye a 23/1990. (X. 31.) AB határozathoz, 4. pont.

⁴² BH 1990. 8.; BH 1993. 534.

⁴³ BH 1990. 3.; BH 1993. 75.

vel⁴⁴, így akár életveszélyt⁴⁵, akár halált okozó testi sértéssel is, mivel a gondatlanság kívül áll a védekezési szándékon.⁴⁶ Azaz testi sérüléssel járó vagy fenyegető támadás esetén a támadó halálát okozó védekezés is lehet jogszerű.

Ebben a körben azonban két korlátot kell megemlíteni. Az egyik az, hogy a testi épség elleni támadás nem hárítható el szándékos emberölést jelentő védekezéssel, az mindenképp túllépésnek minősül.⁴⁷ A támadó halálát okozó védekezés arányossága akkor állapítható meg, ha a védekezés testi sértés okozására irányul, és a halálos eredményre a védekezőnek csupán a gondatlansága terjed ki (halált okozó testi sértés).⁴⁸

A másik – voltaképp a joggyakorlatban fellelhető – korlát pedig, hogy a könnyű testi sérüléssel fenyegető támadás elhárítása maradandó fogyatékoságot [vagy ennél szándékosan(!) súlyosabb eredményt] okozó testi sértéssel, túllépésnek minősül.⁴⁹

Azaz összefoglalva, a súlyos testi sértéssel fenyegető támadás elhárítható a testi sértés bármilyen szándékos és gondatlan eredményt okozó alakzatával, a könnyű testi sértéssel fenyegető azonban legfeljebb szándékos súlyos testi sértéssel, illetve a súlyosabb eredményt okozó gondatlan testi sértéssel.

Ebben a körben végezettelül egy a halált okozó testi sértéssel, illetve a gondatlan emberöléssel járó védekezés kapcsán felmerülő problémáról kell röviden szót ejteni. Mindkét cselekmény eredménye a sértett halála, amelyre az elkövetőnek csupán a gondatlansága terjedhet ki.⁵⁰ A különbség a két bűncselekmény között az, hogy volt-e az elkövetőnek testi sértés okozására irányuló szándéka, vagy sem. Amennyiben igen, és annak következménye a sértett halálának gondatlan okozása, halált okozó testi sértés, amennyiben nem állapítható meg testi sértés okozására irányuló szándék, gondatlan emberölés valósul meg. Mindennek a jogos védelem szempontjából visszas következménye lehet. Ha a testi sértéssel fenyegető jogtalan támadást a védekező úgy hárítja el, hogy a támadót tenyérrrel ellöki magától (azaz nincs testi sértés okozására irányuló szándék), aki az esés következtében beveri a fejét az útpadkába és ennek következtében életét veszti, a védekező – eltekintve most az ijedség vagy menthető felindulás fennállásától – gondatlan emberölés miatt felel, mivel a védekezés és a támadás eltérő törvényi tényállás (testi sértés – emberölés) alá esik. Ha viszont a védekező ököllel üti meg a támadót, aki emiatt elesik, beveri a fejét és meghal, nem fog felelősséggel tartozni, mert a gondatlan eredmény kívül esik a védekezési szándékon, az elhárító magatartás pedig a támadással azonos törvényi tényállás keretein belül van (testi sértés – halált okozó testi sértés).

c) A *vagyoni jogokat* érő támadás esetén az elhárítás arányosságára kevés legfelsőbb bírósági döntés született. Az egyik a vagyon elleni és személy elleni jogtalan támadás esetén a könnyű testi sértés okozásával járó védekezést szükségesnek és ará-

⁴⁴ BH 1996. 405.

⁴⁵ BH 2008. 260.; BH 2004. 92.; BH 2003. 140.; BH 2002. 213.

⁴⁶ BELOVICCS (2009) 110–111. o.; UJVÁRI (2009) 104., 106–107., 110. o.; BH 2008. 260.; BH 2004. 92.; BH 2003. 394.

⁴⁷ BH 2007. 178.; BH 2005. 1.; BH 2003. 175.; BH 2002. 419.

⁴⁸ BH 2003. 394.; BH 1999. 193.

⁴⁹ BH 2002. 42.

⁵⁰ Ha ugyanis a halál okozását az elkövető (itt a védekező) kívánja, vagy annak lehetőségébe belenyugszik, szándékos emberölésért fog felelni.

nyosnak tartotta.⁵¹ A másik a vagyon elleni támadás elhárítását halált okozó testi sértéssel aránytalannak.⁵² Ezek a döntések húsz évvel ezelőtt születtek. A jelenlegi viszonyok között az az álláspont tekinthető helyesnek, amely szerint a javak elleni támadás elhárítható olyan módon, hogy a védekező a testi sértés alap- vagy bármely minősített esetét valósítja meg.⁵³ E körben az arányosságra nézve egyértelmű eligazítást adhat a támadó által elkövetett bűncselekmény, a védekezés során megvalósuló magatartás jogi minősítése, illetve az ezekhez kapcsolódó törvényi büntetés. A védelmi cselekménynek csupán egyetlen korlátja van: a javak ellen intézett támadás nem hárítható el a támadó életének szándékos kioltásával.⁵⁴ Kiegészítést mindehhez csupán annyit kell tenni, hogy a vagyon elleni támadás büntetési tételével a testi sértésben megnyilvánuló elhárító magatartás szándékos alakzatának büntetési tétele állhat, a gondatlan eredményt okozó alakzat (így például a már említett halált okozó testi sértés) büntetési tétele e tekintetben nem kerülhet a mérleg serpenyőjébe.

d) *A nemi élet szabadsága, illetve a nemi erkölcs elleni erőszakos támadás* elhárítása során az uralkodó nézet – hasonlóan az élet elleni támadáshoz – nem követel meg arányosságot, és megállapítja a jogellenességet kizáró jogos védelmet a támadó életének kioltásával járó védekezés esetén is. Véleményem szerint a nemi élet szabadsága, illetve a nemi erkölcs elleni bűncselekmények esetén nem lehet automatikusan kimondani azt, hogy a védekezés során meg lehet ölni a támadót, ellenkező esetben nem volna indok megtagadni ennek lehetőségét például a rablás esetén sem. A fenti állítás csak akkor állja meg a helyét, ha a támadás élet elleni közvetlen fenyegetést valósít meg. Ha azonban csupán erőszakot vagy testi épség elleni közvetlen fenyegetést, a védekezés – hacsak nem áll fenn ijedtség vagy menthető felindulás – nem járhat élet kioltásával.

e) *A becsületet érő támadás* kapcsán az ítélkezési gyakorlat egységesnek definiálja magát abban, hogy a becsületsértő kijelentés nem alapoz meg jogos védelmet.⁵⁵ *A tetteges becsületsértéssel* szemben ellenben lehet jogos védelem, azonban annak elhárítása emberölés kísérletével még akkor is túllépés, ha az önkéntes eredményelhárítás folytán a maradék-bűncselekmény életveszélyt okozó testi sértés marad.⁵⁶ *A személyi szabadság megsértése* esetén a könnyű testi sértéssel járó védekezést a bírói gyakorlat szükségesnek és arányosnak tartja.⁵⁷

Ami bizonyos, hogy a védekező a támadó szándékától függetlenül – amelyről sok esetben nem tudhat – csak a külső megjelenési formákból következtethet arra, hogy milyen veszély fenyegeti. Ilyen objektív megjelenési formák: a sértett fenyegetései, az egyre élesebb fellépés, a tettegesség, amely megfelel a korábbi fenyegető kijelentéseknek. De szintén figyelembe kell venni az arányosság vizsgálatánál a támadó és a védekező személynél lévő eszközök veszélyességét, az egymással szemben álló sze-

⁵¹ BH 1995. 441.

⁵² BH 1996. 508.

⁵³ Békés (2003) 156. o.; illetve: BELOVICS – NAGY – TÓTH (2014) 227. o.

⁵⁴ BELOVICS (2009) 119. o.

⁵⁵ BH 2000. 335.

⁵⁶ BH 2001. 204.

⁵⁷ BH 1998. 471.

mélyek adottságait, számarányát, fizikai erőfölnyét. Az arányosság nem jelenthet azonosságot, és a megtámadottnak nem kell kívánnia azt, hogy a támadás teljesen kifejlődjék, és egyértelműen világossá váljék, hogy mire irányul a támadó szándéka: testi épség vagy élet ellen, és ennek megfelelően mérje fel a védelem módját, mert ebben az esetben a védekezés lehetősége is kizárt lenne.⁵⁸

I.1.4. AZ ARÁNYOSSÁG TÚLLÉPÉSE

Korábban a törvény egyértelművé tette, hogy amennyiben az ijedtség vagy menthető felindulás kizárta a védekező felismerési képességét az elhárítás szükséges mértékével kapcsolatban, a bűnössége hiányában (a felismerési képesség a beszámítási képesség elemeként a bűnösség fogalmi eleme) nem volt büntethető, míg a felismerési képesség korlátozottsága esetén (amikor a bűncselekmény egyébként fogalmilag megvalósul), a büntetés korlátlanul enyhíthető volt.

A 2009. évi Btk.-módosítás csupán annyit rögzít, hogy nem büntethető az sem, aki az elhárítás szükséges mértékét ijedtségből vagy menthető felindulásból túllépi. A változást hozó törvény miniszteri indokolása szerint az ijedtség/menthető felindulás továbbra is büntethetőséget kizáró ok, amely a beszámítási képességre gyakorolt tényleges hatásától függetlenül minden esetben kizárja a büntethetőséget.⁵⁹

Ez a megoldás azért teremtett sajátos helyzetet, mert eddig csak a bűncselekmény fogalmát kizáró objektív vagy szubjektív okok jellemzője volt a büntetendőség/büntethetőség kizártsága (a bűnösséghez szükséges megfelelő életkort kizáró gyermekkor, a felismerési képességet kizáró kóros elmeállapot, az akarati képességet kizáró kényszer vagy fenyegetés, a szándékosságot kizáró tévedés, a jogellenességet és a felismerési képességet kizáró jogos védelem, végszükség). A bűncselekmény fogalmát érintetlenül hagyó, a büntetőjogi felelősséget korlátozó szubjektív okok (a felismerési képességet korlátozó kóros elmeállapot, az akarati képességet korlátozó kényszer vagy fenyegetés, a felismerési képességet korlátozó jogos védelem, végszükség) következménye ellenben a büntetés korlátlan enyhítése.

I.2. A HATÁLYOS SZABÁLYOZÁS BEMUTATÁSA

Új fejezetet nyitott a védekezés jogának értelmezésében az alkotmányozó hatalom, midőn az *Alaptörvény Szabadság és felelősség* című fejezetének V. cikkében deklarálta azt az alapvető jogot, amely értelmében – a törvényben meghatározottak szerint – mindenkinek joga van a személye, illetve a tulajdona ellen intézett, vagy az ezeket közvetlenül fenyegető jogtalan támadás elhárításához. Azt a kitéfelt azonban, hogy „törvényben meghatározottak szerint”, a mindenkori büntető törvénykönyv tölti ki valódi tartalommal.

⁵⁸ BH 1996. 292.

⁵⁹ A 2009. évi LXXX. törvény 4. §-ához fűzött részletes indokolás.

A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (Btk.) lényegében átvette a 2009. évi törvénnyel beiktatott szabályokat, illetve kiegészítette azokat az ún. szituációs jogos védelemmel.⁶⁰

A hatályos szabályozás alapján „Nem büntetendő az a cselekmény, amely a saját, illetve más vagy mások személye, javai vagy a közérdek ellen intézett, illetve ezeket közvetlenül fenyegető jogtalan támadás elhárításához szükséges”⁶¹. A megtámadott nem köteles kitérni a jogtalan támadás elől.⁶² Nem büntetendő, aki „az elhárítás szükséges mértékét ijedtségből vagy menthető felindulásból lépi túl”⁶³.

I.3. A HATÁLYOS SZABÁLYOZÁS ELEMZÉSE ÉS ÉRTÉKELÉSE

I.3.1. A VÉDEKEZÉS SZÜKSÉGESSÉGE ÉS ARÁNYOSSÁGA

A Kúria a 4/2013. Büntető jogegységi határozatában úgy foglalt állást, hogy ha van jogtalan támadás, akkor annak az elhárítása szükséges. A szükségesség pedig azt jelenti, hogy a védekezőnek a jogtalan támadás elhárításához enyhébb védekezési mód nem áll rendelkezésére, mint amelyet alkalmazott.

Valójában a *szükségesség* azt jelenti, hogy a jogtalan támadás – figyelemmel a szembeszállás jogára – másként, mint bűncselekményi tényállást kimerítő védelmi cselekménnyel nem hárítható el. (Ha a megtámadott kitér a támadás elől, nincs olyan helyzet, amely miatt a felelősségét vizsgálni kellene.) Az *arányosság* a védelmi cselekmény jellemzője.

A Kúria azon felfogása, amely szerint a szükségesség azt jelentené, hogy a védekezőnek a jogtalan támadás elhárításához enyhébb védekezési mód nem áll rendelkezésére, mint amelyet alkalmazott, egyszerűen nem állja meg a helyét, és nincs összhangban sem magával a jogos védelem intézményével, sem a törvényi szabályokkal. Ugyanígy az sem, hogy az elhárítás szükségességének mértéke (ami valójában nem más, mint az arányosság!) a szükségességen belül bírna jelentőséggel. A szükségességnek (*a védekezés szükségességének*) valójában nincs meghatározható mértéke: vagy szükséges a védekezés, vagy nem szükséges. Ha szükséges, azaz a jogtalan támadás másként, mint bűncselekményi tényállást kimerítő védelmi cselekménnyel nem hárítható el, azt lehet vizsgálni, hogy az elhárítás arányban állt-e a támadással: elegendő volt-e, vagy esetleg meghaladta-e azt. A szükségességnek ettől eltérő értelmezéséről azért sem helyes beszélni, mert az esetek egy – nem feltétlenül kis – részében a támadás elől ki lehet térni, el lehet futni stb. A törvény azonban egyértelműen mondja azt ki, hogy a megtámadott nem köteles kitérni a jogtalan támadás elől, hanem szembeszállhat a támadóval. De ha szembe lehet szállni, amikor van lehetőség kitérni (elfutni), akkor nem igaz az, hogy a szükségesség a legenyhébb elhárítási mód lenne (a Kúria szavaival: enyhébb védekezési mód nem áll rendelkezésére), mert az

⁶⁰ Vö. II. fejezet.

⁶¹ Btk. 22. § (1) bek.

⁶² Btk. 22. § (4) bek.

⁶³ Btk. 22. § (3) bek.

enyhébb védekezés a kiterés lenne. A védekezés szükségességétől különböző kategória az *elhárítás mértékének szükségessége*, ami voltaképp az arányosság.

Érdemes tisztázni, hogy a jogos védelem törvényi fogalmának az arányosság – ahogy korábban sem volt – a Btk. alapján sem eleme.⁶⁴ Voltak olyan törekvések, amelyek azt célozták, hogy a fogalom elemévé kellene tenni az arányosságot, mások kifejezetten ellenezték ezt. A 2012. évi Btk.-ban végül nem történt ebben a tekintetben változás: a jogos védelem fogalmában nem jelenítették meg az arányosság követelményét.

A Kúria a 4/2013. Büntető jogegységi határozatában az arányossággal kapcsolatban arra az álláspontra helyezkedik, hogy a korábban a 15. számú irányelvben kifejtettek a továbbiakban nem alkalmazhatók. Az indokolás szerint meghaladottá vált ugyanis annak vizsgálata, hogy az elhárító magatartás nem idézett-e elő aránytalanul nagyobb sérelmet, mint amelyet a jogtalan támadás okozott volna. Az érvelés szerint ennek a követelménynek a törvényi alapja korábban is hiányzott (ezzel szemben a 15. számú irányelv határozottan ezt az álláspontot érvényesítette, és tette a bíróságok számára kötelezővé az alkalmazását!⁶⁵), a hatályos szabályozás pedig tudatosan mellőzte az arányosság fogalmának megjelenítését. Mindebből a legfőbb bírói fórum szerint az következik, hogy a meg nem jelenített fogalom (ti. az arányosság) a szükséges kritériumból vezethető le, és csak azon belül bír jelentőséggel.

A két kategória a jogos védelem esetén nyilvánvalóan összefügg egymással, de nem azonos, és az egyiket a másikban értelmezni nem igazán szerencsés. Érdemes megjegyezni azt is, ahogy változatlan törvényszöveg mellett változott meg a Kúria álláspontja az arányosság kérdéséről. Annak a Kúriának, amely még egy 2013-ban közzétett határozatában⁶⁶ is a következetes ítélkezési gyakorlatra hivatkozva állította azt, hogy az elhárító magatartás egyik legfőbb jellemzője az arányosság: az elhárító magatartás nem idézhet elő aránytalanul nagyobb sérelmet, mint amekkorát a jogtalan támadás okozott volna; ez azonban nem zárja ki súlyosabb sérelem okozását, mint amelyet a támadás okozott, vagy amivel fenyegetett. Ugyanebben a határozatában a legfőbb bírói fórum – mint egyébként maga a 15. számú irányelv is – élesen elválasztja a szükségességet az arányosságtól, midőn a terhelt felelőssége kapcsán megállapítja, hogy cselekménye szükséges volt a támadás leküzdéséhez és az arányosság követelményét sem sértette; illetve később ugyanezt másként fogalmazva ismétli meg: a terhelt tényállásszerű magatartása szükséges volt az ellene intézett jogtalan támadás elhárításához, és a védekezés szükséges mértékét sem lépte túl.

A szükségesség és az arányosság a jogszerű védekezés immanens elemei. Ez még akkor is így van, ha az arányosságot a törvény szövege nem követeli meg. Egyszerűen

⁶⁴ A Btk. T/6958. számú tervezete szerepeltette az arányosságot a jogos védelem fogalmában [22. § (1) bek.]. Az ehhez fűzött indokolás szerint „Az elhárító cselekmény vonatkozásában a magyar büntetőjog két követelmény vizsgálatát teszi kötelezővé, ez a szükségesség és az arányosság követelménye”. Az elfogadott törvény azonban elvetette az arányosság önálló fogalmi elemkénti szerepeltetését, ezt az indokolás is követte. Érthetetlen ezért az a megoldás, amelyik érvrendszere alátámasztására nem az elfogadott törvény, hanem annak egy korábbi változata indokolását veszi helyeslően alapul, és hivatkozik rá, mint a Btk. indokolására. Vö. POLT (2013) 158–159. o.

⁶⁵ Vö. I.1.3. fejezet.

⁶⁶ BH 2013. 31.

fogalmazva, mintegy összegzésként: a jogellenességet kizáró jogos védelem fennállásához két dolgot kell megkövetelni: *a védekezés szükséges, az elhárítás pedig arányos legyen*. A Kúria szerint az arányosság a szükségesség kritériumából vezethető le, s csak azon belül bír jelentőséggel. Azonban az, hogy ezek után mellőzik-e a bíróságok az arányosság külön vizsgálatát, a jövő kérdése.

I.3.2. AZ ARÁNYOSSÁG TÜLLÉPÉSE

A Btk. átvette a jogos védelem arányosságának túllépésével kapcsolatos, a *2009. évi LXXX. törvény* által beiktatott szabályozást.

Az *arányosságbeli túllépés* kapcsán, különösen, ha elfogadjuk a Kúria azon álláspontját, hogy az arányosság tudatos jogalkotói döntés nyomán nem fogalmi eleme a jogos védelemnek, sajátos eset áll elő: ez ugyanis valójában az arányossági kitétel nélküli arányosság túllépését jelentené. Ha nem törvény szerinti fogalmi elem az arányosság, akkor gyakorlatilag nincs mit túllépni, főleg nem értékelhető a túllépés a védekező hátrányára. Eltekintve mindettől, ezen a ponton két esetet kell megkülönböztetni.

a) Ha a védekező az elhárítás szükséges mértékét felismeri, azonban azt *szándékosan haladja meg* a védekezés során, ezért a túllépésért büntetőjogi felelősséggel kell tartoznia. Kivételt az önkéntes visszalépés jelenthet. Ilyenkor az esetleges maradék-bűncselekményért tehető felelőssé a túllépő, azonban a jogos védelmi arányosságot az eredetileg szándékolt bűncselekmény kísérlete szerint kell megítélni.

b) Ha viszont a védekező az elhárítás szükséges mértékét *ijedtsége* vagy a támadás miatti menthető felindulása miatt lépi túl, nem fog felelősséggel tartozni.

Mint ahogy arra a Kúria bírái által írt kommentár rámutat, az ijedtség és a menthető felindulás a törvényhely alkalmazásában már nem az elkövető felismerési, akarat- vagy értékelő képességét kizáró tudatzavar, hanem olyan hétköznapi – az általános élettapasztalat szerint is megítélhető – érzelmi reagálás, amelyet a jogtalan támadás ténye vált ki, azzal ok-okozati összefüggésben van, és amely a privilegizált emberölés kapcsán megkívánt erős felindulással nem azonosítható, hanem annál intenzitásban kevesebb.⁶⁷

E szabályozás alkalmazásából azonban további problémák is adódnak. Ezek szemléltetésére álljon itt – a korábbi gyakorlatból vett – két eset.⁶⁸

a) A sértett és a vádlott közti szóváltás közben a sértett elővett a zsebéből egy gáz-spray-t, és azzal a vádlott feje irányába fújta, a permet azonban teljes egészében nem érte el a vádlott arcát, aki emiatt mégis olyannyira feldühödött, hogy kihúzott a földből egy 125 cm hosszúságú fakarót, és azzal legalább két alkalommal, nagy erővel a sértett feje irányába ütött. A kórházban elvégzett koponyaműtét ellenére a sértett meghalt. A Legfelsőbb Bíróság megállapította, hogy az ügyben eljáró bíróságok helyesen vontak következtetést a vádlott ölési szándékára. Kiemelte azonban, hogy a vád-

⁶⁷ KÓNYA (2013) 122. o.

⁶⁸ Hasonló eseteket tett közzé a Legfelsőbb Bíróság a BH 2002. 419. és a BH 2002. 125. szám alatt.

lott javára értékelhető a jogos védelem túllépése, és az akkor hatályos 1978. évi Btk. 29. § (3) bekezdése értelmében a vádlott büntetését 8 évi börtönbüntetésről 6 évi börtönbüntetésre enyhítette. Indokolása szerint a vádlott az arányosság követelményét messze túllépte, amikor testi épség elleni kisebb támadást a sértett életének kioltását eredményező módon háritotta el. Az elhárítás szükséges mértékének felismerésében azonban korlátozta őt az a menthető felindulása, amit benne a sértett teljesen váratlan és jogtalan támadása keltett. Mindezen túl az, hogy a permet az arcát elérte, a sértett eljárása a vádlottban a megalázottság érzését is alappal kiválthatta.⁶⁹

b) A vádlott számára idegen sértett a vádlott lakásában támadt rá a vádlottra, megragadta, a fotelba lökte, agyonveréssel fenyegetve a fejét és a tarkóját ütötte. A sértett magatartása a vádlott testi épsége ellen intézett jogtalan támadás volt, a vádlott ennek elhárítása végett, jogos védelmi helyzetben cselekedett. A vádlott azonban a testi épségét fenyegető veszélyt a sértett egyenes szándékkal végrehajtott megölésével, az elhárítás szükséges mértékét túllépve háritotta el. A tényállás szerint a vádlott nagyfokú ijedtség állapotába került, illetve az ölés túlméretezett végrehajtási módjából a felindult állapotra lehet következtetni. Az ijedtség és a felindulás azonban nem volt olyan mértékű, ami képtelenné tette volna a vádlottat annak felismerésére, hogy a sértett által kézzel végrehajtott bántalmazás elhárításához nincs szükség a támadó megölésére, mindez csupán korlátozta a vádlottat a védekezés szükséges mértékének a felismerésében, ez pedig lehetővé tette a büntetés korlátlan enyhítését [1978. évi Btk. 29. § (3) bek.]. Ennek figyelembevételével a Legfelsőbb Bíróság a megyei bíróság 8 évi börtönbüntetést kiszabó ítéletét 6 évi börtönbüntetésre enyhítette.⁷⁰

A hatályos szabályozás szerint ezekben az esetekben a vádlottakat fel kell menteni, mert nincs lehetőség a megkülönböztetésre. Ez azonban objektíve nézve túl enyhe értékelése az ilyen jellegű túllépéses cselekményeknek. A másik megoldás az lehet, hogy ha bíróság úgy gondolja, hogy mégsem kellene felmenteni a vádlottat, akkor viszont nem tehet mást, mint nem állapítja meg, vagy nem veszi figyelembe az egyébként fennálló méltányolható felindulást, és a túllépés miatt szigorú büntetést szab ki. Ez viszont azon túl, hogy nem fér össze a törvény szövegével, túl szigorú megítélése az ilyen jellegű bűncselekményeknek.

A 2009-es törvényi módosításkor többször hangoztatott azon érv, hogy a korábbi (3) bekezdés szerinti eset azért fölösleges, mert ilyenkor a bíróság ahelyett, hogy felmentené, csak „kicsit megbünteti” a túllépőt, a példák fényében egyértelműen nem állja meg a helyét, mert adott esetben – mint arra az említett példák tanítanak – 6 évi börtönbüntetés kiszabásáról van szó.

⁶⁹ BH 2007. 178.

⁷⁰ BH 2003. 225.

I.3.3. A JOGOS VÉDELEM KORLÁTAI

A jogos védelem korlátait a Kúria a következők szerint állapította meg:

- verbális cselekményekkel szemben nem vehető igénybe;
- megtorlásként nem alkalmazható;
- kölcsönös kihívás elfogadása mindkét fél számára a jogtalanság állapotát hozza létre;
- a támadás kiprovokálása megfosztja a védekezőt az elhárítás jogszerűségétől;
- javak elleni, közvetlen erőszakkal nem járó cselekmény elhárítása a támadó életének kioltását általában nem eredményezheti.

Ami talán ezek közül – előfordulási valószínűsége miatt – fontos lehet, az a *kölcsönös és egyidejű támadás*. A gyakorlat alapján nem hivatkozhat jogos védelemre az, aki az általa intézett támadás miatt kialakult dulakodás közben öli meg a sértettet.⁷¹ De a verekedésre való kihívás „elfogadása” is alapvetően kizárja a jogos védelemre hivatkozást, tipikusan annak a részéről, aki az erőviszonyok eltolódása folytán vesztes helyzetbe kerül. Ilyen esetben ugyanis mind a kihívó, mind a kihívást elfogadó egyaránt a jogtalanság talaján áll.⁷² Akkor azonban, ha a kölcsönös tettegesség során azért változnak meg az erőviszonyok, mert az egyik félhez később és előzetesen fel nem ismerhetően további támadó személy csatlakozik, az emiatt hátrányba kerülő fél javára a jogos védelem nem zárható ki.⁷³

Szintén kiemelendő a *verbális cselekményekkel (becsületsértő kijelentésekkel) szembeni jogos védelem* kizártságának „tana”. Ez a bírói gyakorlatban elfogadottá vált, és legutóbb a Kúria is szabályként fektette le. Megemlítendő – és egyben elgondolkodtató – azonban *Karsai Krisztina* álláspontja, amely szerint ez a megoldás súlyosan korlátozza a Btk. szerinti „személy” fogalom tartalmát, ezzel pedig a jogos védelem megállapítását szűkíti, tehát a büntetőjogi felelősséget szokásjogi (bírói jogi) alapon kiterjeszti. Mindebből következően felvetődik, hogy a 4/2013. BJE szabálya súlyosan sérti a törvényesség elvét.⁷⁴

I.4. DE LEGE FERENDA JAVASLATOK

I.4.1. A JOG TALAN TÁMADÁS

De lege ferenda mind a támadás, mind a jogtalanság fogalma pontosításra, helyesbítésre szorul.

A *támadás* ugyanis nemcsak tevékenység, hanem mulasztás is lehet. Erre irányuló konkrét javaslat már korábban is született, amely szerint a „jogtalan támadás” helyett

⁷¹ BH 2014. 323.

⁷² EBH 2011. 2393.

⁷³ BH 2008. 260.

⁷⁴ KARSAI (2013) 88. o.

a „jogtalan cselekmény” szerepelhetne a törvényben. Mivel a támadás valóban nemcsak aktív magatartás lehet, hanem akár mulasztás, akár valamely jogellenes állapot fenntartása. Ezt a „cselekmény” terminológia jobban kifejezi, a lehetséges esetköröket jobban átfogja.

A jogtalanság helyett helyesebb lenne a jogellenesség kategóriáját használni, arra való tekintettel, hogy itt nem pusztán arról van szó, hogy a támadónak nincsen joga a támadáshoz, hanem arról, hogy cselekménye kimondottan ellenszegül a jognak. A jogos védelem esetén pedig pont erről van szó. Bűncselekménytani szempontból is a jogellenesség kategóriája az értelmezhető és alkalmazandó fogalom. Az objektíve jogellenes, azaz tényállásszerű és büntetőjog-ellenes cselekménnyel szemben van helye jogos védelemnek, és az nem szükséges, hogy a támadó ezen felül bűnösnek is tekinthető legyen (a gyermekkorú vagy kóros elmeállapotú személy támadása is megalapozza a jogos védelmi helyzetet).

I.4.2. AZ ARÁNYOSSÁG KÖVETELMÉNYÉNEK VISSZAÁLLÍTÁSA

Az arányosságot de facto eddig is vizsgálta a jogalkalmazás (ügyész, bíró), és vélhetően ez után is fogja. Jól is teszi, mivel az igazságosság ezt követeli: nem lehet aránytalanul védekezni.

A szükségesség és az arányosság fogalmának elkülönülése a bírói gyakorlatban is általánossá vált. Az arányosság a szükségességen belül nem értelmezhető, két különálló és vizsgálandó, de nyilvánvalóan egymással összefüggő kategóriáról van szó.

Így tehát továbbra is probléma, hogy a törvény az arányosságot nem tartalmazza. Ez ugyanis ellentétben áll a *nullum crimen sine lege* elvével, mivel az arányosság túllépése (ha nem ijedtségből vagy menthető felindulásból eredt) büntetőjogi felelősséget keletkeztet, holott az arányosság vizsgálata nem törvényi követelmény. Előfordulhat, hogy a bíróság megállapítja a jogos védelmi helyzet fennállását, majd elítéli a védekezőt azzal, hogy a védekezés aránytalan volt. Az arányosság törvényszövegbeli hiánya tehát továbbra is problematikus kérdés. A jogellenességet kizáró jogos védelem fogalmában tehát véleményem szerint meg kellene jeleníteni az *arányosságot*. A határozott normaalkotás jogállami követelményének ugyanis ez felelne meg.

A szükségességet így a támadásból kellene származtatni, az arányosságot pedig kizárólag a védelmi cselekményre lehetne vonatkoztatni, immár törvényi normára hivatkozva. Az arányosság tartalmának kimunkálása pedig nem lehet más, mint a joggyakorlat feladata. Ez azonban már réges-régen megtörtént.

Van olyan vélemény is, amely az arányosságot – német minta alapján – szociáletikai korlátokkal helyettesítené. Ez a megoldás azonban visszacsempészné a kitérés kötelezettséget olyan elv alapján, hogy a legtöbben egyetértenének azzal, hogy etikai szempontból elfogadhatatlan egy olyan személynek súlyos sérelem okozása, aki gyermekkorának vagy kóros elmeállapotának tulajdoníthatóan nem tudja, hogy mit tesz; a szociáletika elve az agresszív védekezési módokat csak akkor tekinti jogszerűnek, ha nem áll a megtámadott rendelkezésére a támadás elhárítására alkalmas defenzív eszköz, ami azt jelenti, hogy a megtámadott menekülési lehetőség fennállása esetén igenis

köteles lenne a jogtalan támadás elől kitérni, és csak ilyen kitérési lehetőség hiányában lenne jogosult adott esetben „szükséges” lőfegyver használatára.⁷⁵ Ráadásul ez a felfogás szintén törvényi felhatalmazás nélkül szűkítené a jogos védelem körét, és talán kevésbé szilárd elvek alapján, mint az arányosság követelménye.

I.4.3. AZ ARÁNYOSSÁG TÜLLÉPÉSE

Az arányosság megjelenítésével párhuzamosan véleményem szerint helyesebb lenne visszaállítani az arányosságbeli túllépés korábbi szabályait. A közzétett bírósági döntésekben számos olyan eset lelhető fel, amikor a jogos védelem szükséges mértékét az elkövető úgy lépi túl ijedtségből vagy menthető felindulásból, hogy az elhárítás szükséges mértékének felismerésében az említett állapota csupán korlátozza őt, és így követ el indokolatlanul súlyos bűncselekményt. A hatályos szabályozás szerint azonban ezekben az esetekben a vádlottakat fel kell menteni, mert nincs lehetőség a megkülönböztetésre. Ez azonban objektíve nézve túl enyhe értékelése az ilyen jellegű túllépéses cselekményeknek.

I.4.4. A JOGOS VÉDELEM KORLÁTAI

Megfontolandó a verbális cselekményekkel (becsületsértő kijelentésekkel) szembeni jogos védelmet kizáró joggyakorlat (jogegységi határozat) felülvizsgálata.

I.5. FELHASZNÁLT IRODALOM

- ALFÖLDI Ágnes Dóra (2011) „Jogos védelem a birtokvédelem területén” *Ügyészek Lapja*, 2011/1. 35–47. o.
- BÉKÉS Imre (szerk.) (2003) *Büntetőjog. Általános rész*. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2003.
- BÉKÉS Imre – FÖLDVÁRI József – GÁSPÁR Gyula – TOKAJI Géza (1980) *Magyar büntetőjog. Általános rész*. Belügyminisztérium, Budapest, 1980.
- BELOVICS Ervin (2009) *A büntetendőséget kizáró okok*. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2009.
- BELOVICS Ervin (2013) „Az emberi élethez és méltósághoz való jog és az új Btk., különös tekintettel a büntetési rendszerre és a jogos védelemre” In: *Új büntető törvénykönyv. Hagyomány és megújulás a büntetőjogban* (szerk. Hack Péter). ELTE Bibó István Szakkollégium, Budapest, 2013. 69–73. o.
- BELOVICS Ervin – NAGY Ferenc – TÓTH Mihály (szerk.) (2014) *Büntetőjog I. Második, hatályosított kiadás*. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2014.

⁷⁵ VÁRSZEGI (2012) 75–77. o.

- BERKES György (1996) *Legfelsőbb Bíróság büntetőjogi és büntető eljárásjogi testületi állásfoglalásai*. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 1996.
- FÖLDEVÁRI József (2006) *Magyar büntetőjog. Általános rész*. Osiris Kiadó, Budapest, 2006.
- GYÖRGYI Kálmán (1984): *Büntetések és intézkedések*. KJK, Budapest, 1984.
- KARSAI Krisztina (szerk.) (2013) *Kommentár a Büntető Törvénykönyvhöz*. Complex Kiadó, Budapest, 2013.
- KÓNYA István (szerk.) (2013) *Magyar büntetőjog. Kommentár a gyakorlat számára. I. kötet*. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2013.
- MÉSZÁROS Ádám (2008) *A bűncselekmény elkövetői. Elméleti és gyakorlati alapkérdések*. Ad Librum Kiadó, Budapest, 2008.
- MÉSZÁROS Ádám (2015) *A jogos védelem elvi és gyakorlati problémái*. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2015.
- NAGY Ferenc (2010) *A magyar büntetőjog általános része*. Második, átdolgozott kiadás. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2010.
- POLT Péter (főszerk.) (2013) *Új Btk. kommentár. 1. kötet*. Nemzeti Közszerzői és Tankönyv Kiadó, Budapest, 2013.
- TOKAJI Géza (1984) *A bűncselekménytan alapjai a magyar büntetőjogban*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1984.
- UJVÁRI Ákos (2009) *A jogos védelem megítélésének új irányjai*. Ad Librum Kiadó, Budapest, 2009.
- UJVÁRI Ákos (2010) „A jogos védelem és a birtokvédelem viszonya az EBH 2007. 1584. számú határozatban”. *Jogelméleti Szemle*, 2010/4. 5–9. o.
- VÁRSZEGI Márk (2012) „Néhány gondolat a jogos védelemhez kialakított bírói gyakorlatról a németországi ítélkezés tükrében” In: *Kriminológiai Közlemények 71.* (szerk. Kiss Valéria) Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 2012. 68–85. o.